

УДК 796.894-051.67

DOI <https://doi.org/10.26661/2663-5925-2021-1-09>

ВПЛИВ ЗАНЯТЬ ВІЙСЬКОВО-СПОРТИВНИМ БАГАТОБОРСТВОМ НА РІВЕНЬ ПОКАЗНИКІВ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ КУРСАНТІВ ВВНЗ

Откидач В. С.

аспірант

Придніпровська державна академія фізичної культури і спорту

вул. Набережна Перемоги, 10, Дніпро, Україна

orcid.org/0000-0002-3859-0128

boboklass@ukr.net

Корчагін М. В.

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,

начальник кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту

Військовий інститут танкових військ

Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

вул. Куртичова, 2, Харків, Україна

orcid.org/0000-0001-6788-1840

fomakolya75@gmail.com

Куришко Є. А.

старший викладач кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

вул. Сумська, 77/79, Харків, Україна

orcid.org/0000-0003-0862-3838

kurishkoea@ukr.net

Данілішин І. М.

викладач кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

вул. Сумська, 77/79, Харків, Україна

orcid.org/0000-0002-6593-0060

Ivandanilishin1991@gmail.com

Білуха А. А.

викладач кафедри військової підготовки

Національний авіаційний університет

вул. Медова, 1, Київ, Україна

orcid.org/0000-0003-1518-9806

andrii.bilukha.17@gmail.com

Ключові слова: *військово-спортивне багатоборство, лідерські якості, курсанти.*

Стаття присвячена актуальному питанню корекції рівня показників лідерських якостей курсантів вищих військових навчальних закладів. Мета статті – дослідити вплив занять військово-спортивним багатоборством на рівень показників лідерських якостей курсантів вищих військових навчальних закладів. До дослідження залучено 95 курсантів контрольної групи, які навчалися за чинною системою фізично підготовки, і 36 курсантів експериментальної групи, які займалися

в секції військово-спортивного багатоборства. Вік досліджуваних – від 17 до 26 років. У ході експерименту проведено дослідження показників лідерських здібностей на час проходження тестування. Результати дослідження демонструють покращення рівня показників лідерських якостей представників ЕГ щодо респондентів КГ: лідерські якості на 4,9% ($p < 0,05$). Лідерство залишається ключовим компонентом забезпечення професійної діяльності як окремих військовослужбовців різних категорій, так й органів військового управління, військових частин (підрозділів) під час виконання завдань за призначенням, незважаючи на різноманіття визначень і методів реалізації. Визначальну роль лідерство військовослужбовців відіграє, зокрема, у цінностях, традиціях, етиці поведінки, досвіді дотримання військової дисципліни та корпоративної військової культури в арміях держав-членів НАТО. Управління (менеджмент) у військах (силах) підтримує стабільність і контрольованість процесів і моніторинг результатів діяльності, а військове лідерство стимулює позитивні зміни, зосереджуючись на натхненні й взаємодії з особовим складом. Незалежно від особливостей історичного розвитку лідерство залишається душею армії, її ціннісною основою. Набутий бойовий досвід військовослужбовців ЗС України переконливо демонструє необхідність теоретичного осмислення та практичного впровадження в підготовці й застосуванні військ (сил) притаманної національним бойовим традиціям ціннісної основи військового лідерства, яка відображає систему поглядів, керівні принципи, умови та шляхи досягнення його мети.

Висновок: засоби військово-спортивного багатоборства можуть бути використаними для корекції рівня показників лідерських якостей курсантів вищих військових навчальних закладів.

INFLUENCE OF MILITARY-SPORTS ALL-AROUND CLASSES ON THE LEVEL OF INDICATORS OF LEADERSHIP QUALITIES OF CADETS OF HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Otkydach V. S.

Postgraduate Student

Prydniprovsk State Academy of Physical Culture and Sport

Naberezhna Peremohy str., 10, Dnipro, Ukraine

orcid.org/0000-0002-3859-0128

boboklass@ukr.net

Korchahin M. V.

Candidate of Science (Physical Education and Sport),

Head of the Department of Physical Education, Special Physical Training and Sports

Military Institute of Armored Forces

of National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"

Kyrpychova str., 2, Kharkiv, Ukraine

orcid.org/0000-0001-6788-1840

fomakolya75@gmail.com

Kurishko Ye. A.

Senior Lecturer at the Department of Physical Education, Special Physical Training and Sports

Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University

Sumska str., 77/79, Kharkiv, Ukraine

orcid.org/0000-0003-0862-3838

kurishkoea@ukr.net

Danylishyn I. M.

*Lecturer at the Department of Physical Education, Special Physical Training and Sports
Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University
Sumska str., 77/79, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-6593-0060
Ivandanilishin1991@gmail.com*

Bilukha A. A.

*Lecturer at the Department of Military Training
National Aviation University
Medova str., 1, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-1518-9806
andrii.bilukha.17@gmail.com*

Key words: *military-sportsround, leadership qualities, cadets.*

The article is devoted to the topical issue of correcting the level of indicators of leadership qualities of cadets of higher military educational institutions. The purpose of the article is to investigate the impact of military-sports all-around classes on the level of indicators of leadership qualities of cadets of higher military educational institutions. The study involved 95 cadets of the control group, who studied under the current system of physical training and 36 cadets of the experimental group, who were engaged in the section of military-sports all-around. The age of the subjects ranged from 17 to 26 years. During the experiment, a study of leadership skills at the time of testing. The results of the study show an improvement in the level of leadership qualities of EG representatives in relation to CG respondents: leadership qualities by 4.9% ($p < 0.05$). Leadership remains a key component of ensuring the professional activities of individual servicemen of various categories, as well as military authorities, military units (units) in the performance of assigned tasks, despite the variety of definitions and methods of implementation. Military leadership plays a key role, in particular, in values, traditions, ethics of conduct, experience in military discipline and corporate military culture in the armies of NATO member states. Management in the army (forces) maintains the stability and control of processes and monitoring of results, and military leadership stimulates positive change, focusing on inspiration and interaction with personnel. Regardless of the peculiarities of historical development, leadership remains the soul of the army, its value base. The acquired combat experience of servicemen of the Armed Forces of Ukraine convincingly demonstrates the need for theoretical understanding and practical implementation in the training and use of troops (forces) inherent in the national fighting traditions of the values of military leadership, which reflects the system of views, guidelines, conditions and ways to achieve its goal. Conclusion: the means of military-sports all-around can be used to correct the level of leadership qualities of cadets of higher education.

Вступ. Основними перевагами сучасних професійних армій є можливість відбору на військову службу осіб, які найбільшою мірою відповідають стандартам психічної та фізичної придатності до військової служби, а також пред'явлення підвищених вимог до їхньої військово-професійної підготовки [1].

В умовах відбиття агресії на Сході України та реалізації стратегічного курсу держави на приєднання до європейської спільноти, її безпечних

структур Збройним Силам України (далі – ЗС України) потрібні компетентні фахівці з лідерськими якостями, які спроможні виконувати завдання із захисту держави, діяти спільно з підрозділами країн-членів НАТО. Тому для кожного військовослужбовця прояв лідерства, захищаючи Україну в бойовій обстановці, – це головна місія й найважливіша проблема, яку він вирішує. Щоб зробити це успішно, кожний військовий повинний розвивати характер і професіоналізм, досягаючи

досконалості. Місія військових лідерів – морально, психологічно, професійно готувати себе та підлеглий особовий склад до виконання завдань за призначенням, згуртувати його й вести за собою до визначеної мети [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування та розвитку лідерських якостей сьогодні є актуальною. Нею опікуються науковці в багатьох сферах. Так, загальні питання лідерства висвітлюють у роботах Г. Андреева, Б. Паригін, В. Бондаренко, О. Романовський, Н. Семченко, Л. Уманський, С. Шацький. Предметом дослідження наукових робіт Н. Бібік, С. Вітвицької, Н. Волкова, М. Головань, І. Зимньої, І. Зязюна, О. Пометун, Г. Селевко, Ю. Тагур, А. Хуторського є компетентність і застосування компетентнісного підходу в освітній діяльності. Проблема лідерства у військових колективах висвітлена в працях О. Кокуна, Д. Коцеруби, О. Маковського, О. Романовського, Г. Шевченка, В. Ягупова й інших.

Завдання забезпечення лідерської компетентності майбутніх професіоналів має забезпечуватися в стінах вищого навчального закладу за допомогою низки професійно орієнтованих навчальних дисциплін, провідною з яких є професійно-прикладна фізична підготовка (а для вищих військових навчальних закладів – спеціальна фізична підготовка) [3]. У працях науковців: Р. Расвського, С. Канішевського, С. Коровіна, В. Кабачкова, В. Пічуріна – досліджувалися базові положення професійно-прикладної фізичної підготовки до трудової діяльності [4; 5; 6]. Трактуювання феномена лідерства можна знайти ще в працях Конфуція, Платона, Аристотеля. Проблема лідерства завжди привертала увагу мислителів. Відомими є нароби Н. Макіавеллі, Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Т. Карлейля, Ф. Ніцше, Г. Тарда, М. Вебера. У розробку різноманітних теорій лідерства зробили внесок Т. Адорно, Дж. М. Бернс, Ф. Стенфорд, Ф. Фідле, З. Фройд, Е. Фромм, Т. Якобс та інші. Серед українських науковців проблему лідерства досліджують З. Атаманюк, Б. Кухта, М. Михальченко, А. Пахарев, Ф. Рудич, Є. Сулима й інші.

Лідерство у військовій сфері є предметом дослідження Н. Агаєва, О. Бойко, Н. Лозінської, О. Кокуна, О. Копаниці, А. Лунькова, Ф. Мисик, О. Маковського, І. Пішко, В. Полікашина, С. Полякова, А. Романишина, Н. Спейд, П. Ткачука тощо.

Історичний аналіз слова «лідер» показує, що воно походить від західнонімецького *laithjan*, яке в англійській мові поступово перетворилося на дієслово *to lead* зі значенням «вести», а потім, приблизно в XIII ст., в іменник *leader* – «той, хто веде», тобто направляє рух, показує шлях, допомагає або змушує йти із собою і за собою [7].

Попередніми дослідження констатовано позитивний вплив засобів спеціальної фізичної підготовки на рівень розвитку професійно важливих психофізіологічних якостей військовослужбовців [8]. Актуальність роботи зумовлюється необхідністю вирішення науково-прикладного завдання щодо можливості формування лідерських компетентностей курсантів до майбутньої професійної діяльності засобами військово-спортивного багатоборства.

Зв'язок із науковими темами. Дослідження проводиться за темою зведеного плану НДР Міністерства молоді та спорту України 3.1 «Теоретико-методичні основи вдосконалення програмно-нормативних засад фізичної підготовки дітей, підлітків і молоді», № держ. реєстрації 0111V001626.

Метою статті є визначення впливу засобів військово-спортивного багатоборства на показники лідерських якостей курсантів вищих військових навчальних закладів.

Матеріал і методи дослідження. Дослідження проводилося в період із вересня 2017 року по жовтень 2019 року на базі Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба й спрямовано на визначення динаміки показників лідерських якостей курсантів. В експерименті було задіяно 36 курсантів експериментальної групи (далі – ЕГ), які займалися в секції військово-спортивного багатоборства з першого курсу протягом двох років, і 95 курсантів контрольної групи (далі – КГ), які займалися за чинною системою фізичної підготовки. Середній вік військовослужбовців до початку експерименту становив 17,7 років. Утворені групи курсантів пройшли перевірку на відсутність достовірної різниці рівня показників лідерських якостей до початку експерименту ($p > 0,05$). Усі учасники були проінформовані про участь в експерименті й дали свою згоду.

Для вирішення завдань дослідження використано такі методи дослідження: теоретичний аналіз, систематизація й узагальнення даних науково-методичних джерел і керівних документів, педагогічний експеримент, психодіагностичні та методи математичної обробки отриманих результатів.

Теоретичний аналіз, систематизація й узагальнення даних науково-методичних джерел і керівних документів застосовано для вивчення й аналізу інформації з питань спеціальної фізичної підготовки курсантів та особливостей організації занять у секції військово-спортивного багатоборства в години спортивно-масової роботи.

Педагогічний експеримент використовувався для визначення впливу засобів військово-спортивного багатоборства на показники лідерських якостей курсантів.

Психодіагностичні методи дослідження передбачали визначення рівня показників лідерських якостей на момент тестування за допомогою методики Лідер.

Методи математичної статистики (одновимірний статистичний аналіз) використовувалися для доведення закономірностей, виявлених у процесі дослідження та перевірки гіпотез. Вірогідність розходжень оцінювалася за t-критерієм Стьюдента й уважалася статистично значущою при $p < 0,05$.

Результати дослідження та їх обговорення. Науковці стверджують, що завданням професійно-прикладної фізичної підготовки є не лише забезпечення фізичної готовності, а й розвиток і вдосконалення основних лідерських якостей і компетентностей відповідно до профілю майбутньої професійної діяльності [9].

Лідерські якості в науковій літературі визначаються як «особистісні якості, які забезпечують ефективне лідерство, – індивідуально-особистісні й соціально-психологічні особливості особистості, що впливають на групу і призводять до досягнення мети» [10], «такі якості, які потрібні особистості для успішної організаторської діяльності та створення позитивної атмосфери в колективі, що сприяє досягненню цілей» [11].

Д. Алфімов трактує лідерські якості як узагальнені властивості лідера створювати нове бачення розв'язання проблеми, успішно впливати на послідовників у напрямі досягнення цілей групою або організацією [12].

В. Сбітнева вважає, що лідерські якості – це сукупність певних властивостей, рис, що дає змогу члену певного соціального об'єднання статусно виділитися в конкретній справі й приймати відповідальні рішення у важливих для групи ситуаціях [13].

У контексті роботи, виходячи з тлумачення поняття «лідер», під лідерськими якостями будемо розуміти набір особистісних і професійних якостей, які уможливають вплив лідера на членів групи з метою досягнення загальної мети.

Аналізуючи сучасну наукову літературу, можна знайти такі лідерські якості. Одні автори наголошують, що серед основних лідерських якостей є

такі: активність, рішучість, упевненість у собі, потреба в успіху, цілеспрямованість, креативність, здатність активно впливати на інших, організаторські здібності, комунікативність, готовність до ризику, емоційна стійкість, наявність сили волі, здатність до емпатії, уміння розв'язувати конфлікти, стресостійкість [14; 15].

З точки зору біологічного підходу до лідерства доцільно додати ще й інтуїцію, гумор і резонанс.

Одне з останніх досліджень проблеми лідерства, проведене американськими вченими Дж. Каузесом і Б. Познером, доводить наявність у лідерів чотирьох відмітних рис: чесність, уміння прогнозувати, здатність надихати людей і компетентність.

На думку С. Коссен, справжній лідер має володіти здатністю творчо вирішувати проблеми; уміти доносити ідеї до послідовників; уважно слухати інших людей і прислухатися до їхніх порад; бути переконливим; товариським; мати широке коло інтересів; почуття власної гідності, упевненість у собі [16].

Тому для визначення впливу занять військово-спортивним багатоборством на рівень розвитку лідерських якостей курсантів проведено аналіз рівня показників лідерських якостей на час проходження тестування за методикою «Лідер» (таблиця 1).

Лідерство – це соціальний феномен, що сприяє досягненню групових цілей в оптимальні строки й із найбільшим ефектом. Це здатність впливати на поведінку окремих осіб чи організацій цінностями, властивостями характеру, які відповідають меті, зовнішнім і внутрішнім потребам соціальної групи загалом. Військове лідерство – це цілеспрямований вплив військовослужбовців різних категорій у повсякденній, службовій, навчальній і бойовій діяльності, а також у неупорядкованих (нестандартних, критичних) ситуаціях на особовий склад шляхом підтримання довіри й поваги, надання мети, спрямування на її досягнення, забезпечення дисципліни й мотивації до виконання завдань за призначенням і вдосконалення ЗС України як суспільного інституту [2].

З метою наглядної демонстрації позитивних зрушень в оцінці психофізіологічних якостей

Таблиця 1

Результати дослідження показників лідерських якостей курсантів

Період визначення	ЕГ (n=36) $\bar{x} \pm m$	КГ (n=95) $\bar{x} \pm m$	Рівень значимості	
			t	p
Лідерські якості, бал				
До експерименту	30,22 ± 0,67	30,09 ± 0,41	0,16	p>0,05
Після експерименту	32,36 ± 0,52	30,73 ± 0,36	2,59	p<0,05

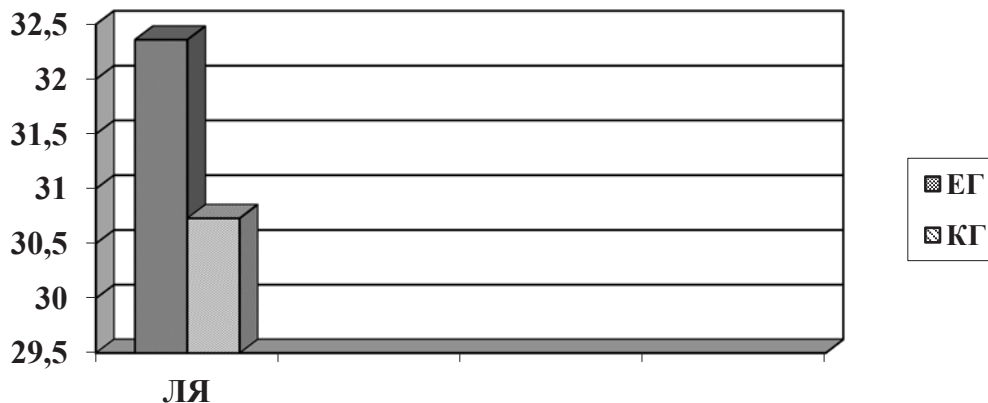

Рис. 1. Діаграма змін рівня показників лідерських якостей курсантів у ході експерименту

курсантів ми продемонстрували динаміку змін показників на діаграмі (рис. 1).

Результати визначення рівня показників лідерських якостей представників двох груп після експерименту демонструють статистично достовірне покращення показника в курсантів EG що до курсантів KG при $p < 0,05$.

Результати проведеного експерименту продемонстрували покращення рівня розвитку лідерських якостей представників EG щодо респондентів KG: на 4,9% (різниця є статистично достовірною);

Проведене дослідження підтверджують висновки таких дослідників, як О. Кокун, В. Мороз, S. Romanchuk, Є. Єдемова, M.V. Korchagin, В. Барко, О. Колосович, про позитивний вплив

військово-прикладних вправ на рівень розвитку показників лідерських якостей курсантів вищих військових закладів [3; 9; 17; 18].

Висновки. Результати проведеного експерименту демонструють покращення рівня розвитку лідерських якостей курсантів EG щодо представників KG: на 4,9% ($p < 0,05$). Цей факт свідчить про доцільність використання засобів військово-спортивного багатоборства для корекції лідерських якостей здобувачів вищої військової освіти.

Перспективи подальших досліджень плануються спрямувати на дослідження впливу занять військово-спортивним багатоборством на визначення можливості корекції психологічних функцій особистості курсантів вищих військових навчальних закладів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хомчак Р.Б., Бойко В.О. Педагогічні аспекти психологічної підготовки військовослужбовців в сучасних умовах. *Історичні, соціальні та організаційні аспекти проблем дослідження воєнної науки і освіти*. 2017. С. 137–141.
2. Військова керівна публікація. Доктрина розвитку військового лідерства у Збройних Силах України ВКП 7-00(03).01, затверджена Наказом начальника Генерального штабу ЗС України від 01.12.2020 № 3736. Київ, 2020. 27 с.
3. Efficiency of author professionally applied physical preparation program using and it's influence on the psychophysiological functions level of students studying on the educational direction micro-and nanoelectronics / V. Klymovych, M. Korchagin, A. Oderov, S. Romanchuk, O. Lesko. *Науковий вісник Львівської академії. Серія «Педагогічні науки»*. Кропивницький : ЛА НАУ, 2019. Вип. 6. С. 212–217.
4. Коровин С.С., Кабачков В.А. Профессиональная физическая культура и формирование личности : монография. Оренбург : ОГПУ, 1998. 259 с.
5. Пічурін В.В. Психофізична проблема і фізичне виховання. *Спортивний вісник Придніпров'я*. Дніпро, 2005. № 3. С. 23–26.
6. Гусак О.Д., Романчук С.В. Роль фізичної підготовки у вирішенні завдань психологічної підготовки військовослужбовців. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2011. № 4. С. 61–64.
7. Основи методології та організації наукових досліджень : навчальний посібник для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнктів / за ред. : А.Є. Конверського. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.

8. Корекційний вплив на стан психофізіологічних функцій студентів у фізичному вихованні засобами дистанційних технологій / Т.І. Корзан, Л.М. Смірнова, Г.В. Павлось, Т.І. Зелікова. *Науковий часопис НТУ імені М.П. Драгоманова*. 2021. Вип. 3 (133). С. 61–65.
9. Кокун О.М. Психологічна структура лідерських якостей майбутнього офіцера. *Вісник національного університету оборони України*. 2012. Вип. 4 (29). С. 170–174.
10. Ягоднікова В.В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно орієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Луганськ, 2006. 21 с.
11. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2005. 640 с.
12. Алфімов Д.В. Зміст феномену «лідерські якості особистості». *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : збірник наук. праць / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2010. Вип. 11 (64). С. 44–51.
13. Скібицька Л.І. Лідерство та стиль роботи менеджера. URL: https://pidruchniki.com/12861203/menedzhment/liderstvo_ta_stil_roboti_menedzhera.
14. Гоулман Д. Емоційне лідерство: Мистецтво управління людьми на основі емоційного інтелекту. Київ : Альпіна, 2005. 301с.
15. Збірник методик діагностики лідерських якостей курсантського, сержантського та офіцерського складу : методичний посібник / О.М. Кокун, та ін. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2012. 433 с.
16. Кобера А.В. Організаційно-психологічні детермінанти лідерства в органах внутрішніх справ України : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06. Київ, 2008. 16 с.
17. Барко В.І. Формування лідерства і прихильності до здорового способу життя у військовослужбовців і працівників правоохоронних органів України. Київ, 2008. 200 с.
18. Колосович О.С. Психологічні особливості службової взаємодії офіцера з неформальними лідерами військового підрозділу : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09. Харків, 2015. 231с.

REFERENCES

1. Khomchak R.B., Bojko V.O. (2017) Pedagogichni aspekti psikhologichnoyi pidgotovki vijskovosluzhbovcziv v suchasnikh umovakh. [Pedagogical aspects of psychological training of servicemen in modern conditions] Historical, social and organizational aspects of the problems of research in military science and education. pp. 137–141.
2. Vijskova kerivna publikacziya (2020). Doktrina rozvitku vijskovogo liderstva u Zbrojnikh Silakh Ukrayini VKP 7-00(03).01 [The role of physical training in solving problems of psychological training of servicemen VKP 7-00(03).01], zatverdzhena nakazom nachalnika Generalnogo Shtabu ZS Ukrayini vid 01.12.2020 roku №3736. p.27 (in Ukrainian).
3. Klymovych V., Korchagin M., Oderov A., Romanchuk S., Lesko O. (2019). Efficiency of author professionally applied physical preparation program using and it's influence on the psychophysiological functions level of students studying on the educational direction "micro - and nanoelectronics. *Scientific Bulletin of the Flight Academy. Series: Pedagogical sciences*. vol. 6. pp. 212–217.
4. Korovin S.S., Kabachkov V. A. (1998). *Professionalnaya fizicheskaya kultura i formirovanie lichnosti* [Professional physical education and personality formation]. Orenburg: OGPU. 259 p. (in Russia).
5. Pichurin V.V. (2005). Psikhofizichna problema i fizichne vikhovannya [Psychophysical problem and physical education]. *Sports Bulletin of the Dnieper*, no. 3. pp. 23–26.
6. Gusak O.D., Romanchuk S.V. (2011) Rol fizichnoyi pidgotovki u virishenni zavdan psikhologichnoyi pidgotovki vijskovosluzhbovcziv [The role of physical training in solving problems of psychological training of servicemen]. *Pedagogika, psikhologiya ta mediko-biologichni problemi fizichnogo vikhovannya i sportu*. no 4. pp. 61–64.
7. Konverskogo A. Y. (ed.) (2010) *Osnovi metodologiyi ta organizacziyi naukovikh doslidzhen* [Fundamentals of methodology and organization of scientific research]. K.: Czentr uchbovoyi literature. 352 p.
8. Korzan T. I., Smirnova L.M., Pavlos G.V., Zelikova T.I. (2021) Korekczijnij vpliv na stan psikhofiziolozichnikh funkczij studentiv u fizichnomu vikhovanni zasobami distanczijnikh tekhnologij [Corrective influence on the state of psychophysiological functions of students in physical education by means of remote technologies]. *Scientific journal of NTU named after MP Dragomanova*. vol. 3 (133). pp. 61–65.
9. Kokun O.M. (2012) Psikhologichna struktura liderskikh yakosteij majbutnogo oficera [Psychological structure of leadership qualities of the future officer] *Bulletin of the National Defense University of Ukraine*. vol. 4 (29). pp. 170–174.
10. Yagodnikova V.V. (2006) *Formuvannya liderskikh yakosteij starshoklasnikiv v osobistisno oriyentovanomu vikhovnomu procezsi zagalnoosvitnoyi shkoli* [Formation of leadership qualities of high school students

- in the personality-oriented educational process of secondary school] (PhD Thesis), Lugansk: Skhidnoukr. nacz. un-t im. V.Dalya.
11. Shapar V. B. (2005) *Suchasnij tлумachnij psikhologichnij slovník* [Modern explanatory psychological dictionary]. Kharkiv : Prapor (in Ukrainian).
  12. Alfimov D. V. (2010) Zmist fenomenu liderski yakosti osobistosti [The content of the phenomenon «leadership qualities of the individual»]. Proceeding of the *Pedagogika formuvannya tvorchoyi osobistosti u vishnij i zagalnoosvitnij shkolakh* (Ukraine, Zaporizhzhya , 2010) Zaporizhzhya: Zb. nauk. pr. Klasich. privat. un-t. vol. 11 (64). pp. 44–51.
  13. Skibiczka L.I. Liderstvo ta stil roboti menedzhera [Leadership and style of work of the manager] Retrieved from: https://pidruchniki.com/12861203/menedzhment/liderstvo_ta_stil_roboti_menedzhera.
  14. Goulman D. (2005) *Emocijne liderstvo: Misteczto upravlinnya lyudmi na osnovi emocijnogo intelektu* [Emotional Leadership: The art of managing people based on emotional intelligence]. K.: Alpina. 301 p. (in Ukrainian).
  15. O. M. Kokun, I. O. Pishko, N. S. Lozinska N.S. (2012) *Zbirnik metodik diagnostiki liderskikh yakостей kursantskogo, serzhantskogo ta oficerskogo skladu* [Collection of methods for diagnosing the leadership qualities of cadets, sergeants and officers]. K.: NDCz GP ZSU. – 433 p. (in Ukrainian).
  16. Kobera A.V. (2008) *Organizacijno-psikhologichni determinanti liderstva v organakh vnutrishnikh sprav Ukrayini* [Organizational and psychological determinants of leadership in the internal affairs of Ukraine] (PhD Thesis), Kiyiv: nacz. un-t vnutr. sprav.
  17. Barko V.I. (2008) *Formuvannya liderstva i prikhilnosti do zdorovogo sposobu zhittya u vijskovosluzhbovciv i pracivnikiv pravoohoronnikh organiv Ukrayini* [Formation of leadership and commitment to a healthy lifestyle in the military and law enforcement agencies of Ukraine]. K. 200 p.
  18. Kolosovich O.S. (2015) *Psikhologichni osoblivosti sluzhbovoyi vzayemodiyi oficera z neformalnimi liderami vijskovogo pidrozdilu* [Psychological features of officer interaction with informal leaders of a military unit] (PhD Thesis), Kharkiv.